

Леся Станіславівна ГЕНЕРАЛЮК,
доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
НАН України (Київ)

ВИТОКИ ТРАГЕДІЙ 1917–1922 РОКІВ: ПОГЛЯД МАКСИМІЛІАНА ВОЛОШИНА

У статті запропонована інтерпретація М. Волошином, українцем за походженням, трагічних подій початку ХХ ст.

Ключові слова: війна, революція, самодержавство, воєнізація держави, червоний терор, програма циклічних катастроф, історіософія Волошина.

In article interpretation a sight by M. Voloshin, the Ukrainian origin, tragically events of the beginning of the XXth century is offered.

Keywords: war, revolution, autocracy, state militarization, red terror, the program of cyclic accidents, Voloshin's historical philosophy.

Artykuł przedstawia interpretację tragicznych zdarzeń początku XX wieku według M. Wołoszyna, Ukraińca z pochodzenia.

Słowa kluczowe: wojna, rewolucja, samodzierżawie, militaryzacja państwa, czerwony terror, program katastrof cyklicznych, historiozofia Wołoszyna.

В статье предложена интерпретация М. Волошиным, украинцем по происхождению, трагических событий начала ХХ в.

Ключевые слова: война, революция, самодержавие, военизация государства, красный террор, программа циклических катастроф, историсофия Волошина.

У травні 2017 р. минуло 140 років із дня народження Максиміліана Волошина — поета, художника, мислителя. Хоча ця дата в українському просторі практично не позначена, навряд чи варто відмежовуватися від постаті митця, знакового для вітчизняної куль-

тури у різних сенсах. Він, нащадок старовинного роду Кирієнків-Волошиних, народився у Києві, в будинку купця Адама Сніжка на розі Бібіковського бульвару (нині бульвару Шевченка) та вул. Пирогова (будинок за № 22-24/9 сьогодні є одним із корпусів Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова). Хрестини відбулися у Старокиївській Іоано-Золотоустівській церкві (була розташована на теперішній площі Перемоги, перед сходами до цирку, зруйнована в 1930-х рр.). Метричний запис № 99 у церковній книзі свідчить, що дійство провів священник Микола Успенський, хрещеними Волошина були дідусь по батьковій лінії, статський радник Максим Кирієнко-Волошин та бабуся по материнській — удова, статська радниця Надія Глазер. Оскільки батько, Олександр Максимович, рано помер, вихованням хлопця займалася мати, Олена Оттобальдівна з родини Глазерів, зросійщених остзейських німців, колишня випускниця Київського інституту шляхетних дівчат.

Поет пишався своїм українським походженням, тим, що рід Кирієнко-Волошиних по батьківській лінії мав предками козаків Запорізької Січі [7, с. 40], відсилався на розповідь Костомарова про бандуриста Матвія Волошина, якого в XVI ст. поляки закатували за політичні погляди. Навіть якщо це легенда, митець підкреслював у всіх автобіографіях: «...народився я в Києві й коренями роду пов'язаний з Україною» [2, с. 36]. Хоча й говорив, що «...у своїй вітчизні я ніколи не жив» [2, с. 36], відомо, що коротко відвідував Київ — інформації мало, однак, можливо, лакуна колись буде заповненою.

Біографи Волошина не надто вникають у його родовід. Традиційно імперія, відтягуючи з України колосальну когорту талантів — від Боровиковських, Лосенка, Гоголя до братів Маковських, Горенко-Ахматової, Короленка, ігнорувала, наскільки було можна, український генокод своїх культуртрегерів. Так, у джерелах практично відсутні відомості про дворянський рід батька Волошина, про його особистість, окрім побіжної констатації, що він працював статським радником палати цивільного та кримінального суду в Києві. Водночас є загадкою його постійні переводи в судочинній системі імперії: Житомир, Київ (1872–1878), Одеська судова палата, Таганрозький окружний суд. Із розповідей матері Волошин знав, що батько його був «людиною доброї душі», в юності писав і декламував вірші: «...пам'ятаю, правда, дуже невиразно, як декламував вірші мій батько» [5, с. 289].

Не акцентується і той факт, що саме родина Кирієнків-Волошиних (дід і бабуся) фінансували гімназійну освіту онука, згодом і його навчання на юридичному факультеті Московського університету,

власне, й знамениті подорожі. Так само, попри відомі дифірамби Дому Волошина, чомусь випускається з уваги матеріальне підґрунтя, без якого не було б цього поетичного будинку-корабля. А саме — батькова спадщина: дванадцять тисяч рублів і Житомирське помістя, подароване матері. Відтак Олена Оттобальдівна змогла ради хворого астмаю сина купити 16 соток землі в Коктебелі, збудувати дім. Пізніше ця ж спадщина дала можливість 26-річному Волошину докупити ще 9 гектарів землі, спроектувати та збудувати в 1903–1913 рр. фантастичну будівлю з майстернями, кімнатами для гостей (15 кімнат із 22). Поет насадив чудовий парк, а потім усе це, створене власноруч, заповів Спілці письменників країни, яка роками таврувала його як небезпечного, нелояльного до влади, замовчувала до 1970-х рр. і дивом не піддала репресіям і фізичному знищенню. Дотепер відомості про нього росіяни подають вкрай тенденційно: Волошин із його клеймом парижанина-дивака абсолютно не вписується в ідеологічні межі їхньої культури.

Гадаю, лише українські дослідники можуть внести корективи — передусім у студії над поетичною творчістю (цей текст як аргумент) і в студії біографічного характеру: реальна біографія Волошина відрізняється від того життєпису, який «закріпили» за ним у радянські часи. Індивідуаліст, філософ, який жив за принципом «повної духовної свободи» (лист до О. Петрової від 25 січня 1915 р.) [8], він і сьогодні є непрочитаним. Викривлена рецепція поезії цього унікального провіденціаліста і його історіософських прозрінь, курс на перекручене трактування та заниження масштабу його спадщини помітні у більшості публікацій. Досить порівняти інформацію, подану в російському та українському варіантах Вікіпедії, як впадає у вічі явна насмішка російських укладачів. Що ж, Волошин завжди був і є, його ж словами, «пасинком Росії» (детальніше див. [11]). Його продовжують використовувати напоказ у загальній картині «велічія» значною мірою спогорда, пам'ятаючи: дивак, чужинець, ідіот.

Українські волошинознавці перебувають під гіпнозом російських тлумачень і не враховують сили спротиву системи. Бо саме він, Майстер-митець, із властивою йому прямолінійністю вивів 100 років тому формулу системи влади, заявивши: «... в мире нет истории страшней, / Безумней, чем история России» [9, с. 200], сформулював розгорнутий концепт імперії — недвозначне попередження для майбутніх поколінь. Обминути таку потужну постать (я не бачу, хто у той період так тверезо оцінював би реальність і так глибоко трактував би масові трагедії, як Волошин) система не могла, отже — маємо ретуш біографії та спадщини, синдром шахової дошки в тумані, маємо викривлений образ дуже цікавого універсального митця початку ХХ ст.

Таким чином, є поле досліджень і для вітчизняної біографістики, і для крос-галузевих студій українських філософів, істориків, мистецтвознавців, філологів. Волошин — вдячний об'єкт у багатьох сенсах. Особливо вражає його профетичне мислення: як у всіх універсалістів, воно ґрунтується на синтезі наукових підходів із образним парадоксальним методом творчості. Евристичність, прориви зумовлені його цілісним сприйняттям релігій, історії, філософії, езотеричних і природничих знань, мистецтва та конкретики життя. Енциклопедист і практик, він міг як ніхто «в смутах усобиц и войн постигать целокупность». Саме перебування поета в «плавильному горні всеросійських ордалій» вкупі з обраною ним місією літописця-аналітика, котрий розкриває задум драми, яка розгортається на його очах, наближують його тексти до рівня документалістики. А футурологічний прогноз тільки сьогодні можемо оцінити сповна: у 1919 р. — чітка візія сталінізму, диктатури. Власне, пишучи, що шляхом насилля «Москва сшивает снова лоскуты / Удельных царств», Волошин означив алгоритм і подальшого «зшивання»: від Фінляндії та «союзних» республік — до країн так званого соцтабору та нинішніх клаптів на південно-західному кордоні. І хоча Бунін кепкував, що поета «возвели в пророки й провидці прийдешнього російського катаклізму» [1, с. 279], проте історія (подальші сто років із усіма подіями, до яких причетна Росія) підтвердила волошинські концепції.

Глобальні витоки цивілізаційних катастроф мислитель бачив у самій структурі цивілізації кайнітів. Увесь хід суспільної еволюції (поема «Шляхами Каїна») підтверджує тезу: в основі усіх трагедій, конфліктів, ворожнечі між народами — синдром Каїна, гіпертрофоване «я» індивіда, бажання домінувати та володіти чужим. Жадібність загарбника спотворює ідею прогресу, і науковий поступ служить у першу чергу завойовникам — вдосконаленню засобів нищення людей людьми. Насильство фізичне та ментальне стало нормою для мас, що прогинаються під потреби найбільш жадібних і жорстоких: вони диктують свою волю і свій порядок. Держава завжди антигуманна та зацікавлена у «зnezаражених» від вільного інтелектуального розвитку, «кастрованих» громадянах. Структура її інституцій не еволюціонувала тисячі років: держава володіє монополією на гроші, монополією на суд і вбивство. Імморалізм цей схвалюють маси: суддя, «исполнитель Каиновых функций, / Непогрешим и неприкосновенен», уряд і парламент, включно з правителями, — «воры, бандиты и разбойники», бо «только руки / Грабителей достаточно глубоки, / Чтоб удержать награбленное», власне «парламентским вождем / Является всегда наинаглейший / ...из всех. / Политика есть дело грязное... / Но избиратели доселе верят, /

В возможность из трех сотен негодяев / Построить честное правительство в стране» [9, с. 238–239].

Рушійні механізми війн і революцій початку ХХ ст. Волошин вбачає насамперед у захланності кількох державно-промислових «організмів», які недавно сформувалися і «починають самостійне біологічне існування з пожирання один одного» (стаття «Пекельні війни», газета «Биржевые ведомости» від 7 серпня 1915 р.) [12, с. 161]. У листі до О. Петрової (7 лютого 1915 р.) він пише: «Брехня, що це війна рас. Це боротьба декількох державно-промислових восьминогів. Вони здійснюють свої огидні процеси перетравлювання» [8]. Та сама думка присутня в листі до матері (13 липня 1915 р.): «Це війна не національна, не за свободи. Це все видумано, аби зробити її популярною. Просто декілька восьминогів (промисловості) прагнуть вбити один одного. А заманюють благородною брехнею. Ідуть на війну і святі, й мученики. Однак усе це для того, щоби стати шлунковим соком у травленні восьминога» [12, с. 161]. Подібним чином пацифіст Г. Манн писав, що «...війну веде буржуазія в інтересах її гаманця та її ідеології; війна так чудово сприяє поповненню гаманця».

Перша світова війна як боротьба державно-промислових монстрів, за Волошином, і стала причиною російських переворотів 1917 р. Тоді у клубка хижаків, що нищили один одного у смертельній сутичці, ставки йшли на виживання. Слід було нейтралізувати мілітаризовану «Азіопу». Не випадково Горький восени 1915-го заявляв: «Я боюся російської перемоги, того, що дика Росія насуне стомільйонним черевом на Європу». Волошин допускав, що сценаристом-замовником «Мартобря» (лютневих і жовтневих подій) був німецький уряд, який профінансував більшовиків, і писав О. Петровій 15 червня 1917 р.: «...ми уже переможені Німеччиною, і повалення самодержавства було тим шматком сала, за яким ми не могли не полізти в мишоловку». Причому його враження, «...що вся наша революція врешті виявиться грандіозною німецькою провокацією... дедалі міцнішало» [8]. Взагалі, відбулася не революція, а переворот і його здійснили одержимі ідеологією групи маргіналів на кошти німецького капіталу. Гіпотезу (сьогодні підтверджену істориками) він повторив у статті «Демократизація мистецтва»: «...російська революція підозріло схожа з грандіозною німецькою провокацією, настільки вона відповідає інтересам і планам Німеччини, настільки у факті її здійснення є порятунок Німеччини від залізного кільця, яким вона вже була оточена» [4, с. 145].

Окрім зовнішніх причин: німецький фактор, боротьба капіталу, війна (навіть естетка З. Гіппіус писала у вірші «Веселощі», датова-

ному 29 жовтня 1917 р.: «Блевотина войны — октябрьское веселье!», власне й передбачила наслідки агресії низів: «Смеются дьяволы и псы над рабьей свалкой. / Смеются пушки, разеваая рты... / И скоро в старый хлев ты будешь загнан палкой, / Народ, не уважающий святынь») — Волошин аналізує внутрішні витоки трагедій 1917–1922 рр.

Внутрішні причини вказує чітко: це і геополітична модель поведінки Росії як держави, і народ, для якого нема нічого святого, і одержимі агресією правителі. Головний чинник — духовне виродження мас, говорить він у статті «Пророки і месники (Передвістя великої революції)» (1906). Оскільки усі політичні та соціальні перевороти провокує велика духовна криза, то насильство в ім'я ідеї стає виправданим: «...страшні не ті страти, не ті вбивства, що здійснюються ради злоби, ради особистої помсти, ради стихійного звірячого почуття, а ті, що здійснюються ради любові до людства й ради людини». Сьогодні нам відомо, що ідея знищення народів ради умовного блага, чи, словами поета, «пароксизм ідеї справедливості, це — безумство революцій» [6, с. 194], отримала підтвердження в радянсько-гітлерівському, сучасному ісламістському варіантах. Російський бунт в очах Волошина — кров, жертви, терор — виключно поза межами здорового глузду: «Росія вже переступила коло безумства справедливості й помсти» [6, с. 207].

Більшість текстів поета, написаних після 1917 р., розвивають концепцію Росії як квінтесенції терору на всіх рівнях — від персонально-побутового, соціального до внутрішньо- й зовнішньополітичного. Порівнюючи ситуацію з революціями в європейській історії, яку досконало знав, доходить висновку, що тільки Росія могла породити довготривале масове божевілля: «При добродушьи русского народа, при сказочном терпении мужика, — / Никто не делал более кровавой / И страшной революции, чем мы. / ...никто / С такой хулой не потрошил святыни, / Так страшно не кощунствовал, как мы» [9, с. 199].

«Соучастник судьбы, раскрывающий замысел драмы» — так позиціонує себе Волошин в роки терору. Прожив їх у Криму, вважає, що жив «**на дне преисподней**» (однойменний вірш 1922 р.). Зафіксував у віршах і статтях безчинства влади, змалював найжахливіші кадри вбивств, різанини, голоду, створив низку портретів не людей — личин, породжених уседозволеністю та насильством. Давши оцінку ідіотизму люмпена: «родину народ / Сам выволок на гноище, как падаль» (1917) — номінував ситуацію як вихід на волю інфернального Зла, «древнього Жаху», викликаного з безодні червоним терором: «...я был / Брошен в плавильные горны России /

И в сумасшествие Мартобря. / Здесь, в тесноте, на дне преисподней, / Я пережил испытанье огнем: / Страшный черед всероссийских ордалий... / В шквалах убийств, в иступленьи усобиц / Я охранял всеединство любви...» [9, с. 249–250]. У вірші «Нащадкам (Під час терору)» (1921) означив початок століття несподівано розверстою безоднею серед дороги, мороком, бойовищем, безумством рас і апокаліпсисом революцій.

Грудень 1920 р. назвав «страшними часами», «ішли суцільні розстріли: усе життя було в пароксизмі терору»; 12 лютого 1921 р. писав матері: «Довелося переживати ці часи і бачити те, що стоїть за межами жаху». Відомо, що з 16 листопада 1920 р. Кримський ревком (його очолили Бела Кун і Розалія Залкінд) страчував і катував військовослужбовців, інтелігентів, священників, жінок, дітей, старих — цілі родини в декількох поколіннях; до 1922 р. розстріляв близько 150 тисяч людей. У вірші «Бійня» (підзаголовок «Феодосія, грудень 1920») Волошин назвав цифри страчених, місця розстрілів, описав смертельну блідість іще живих, конвої солдат. Документалістика у віршах «Червона Паска» (21 квітня 1921 р.), «Терор» (26 квітня 1920 р.), «Термінологія» (29 квітня 1921 р.) справді — поза межами людського сприйняття. У листі до К. В. Кандаурова від 24 квітня 1921 р. читаємо: «Страшніших часів Крим не переживав. За ці п'ять місяців страчено близько 30 тисяч (тобто стільки, скільки у всій Франції за всі 10 років Великої революції!). Але стверджують, що цифра значно вища... Я весь час борюся з терором (хоча за клопотання страчують!), декілька десятків удалося вирвати, та це краплі в Океані...» [3, с. 359–360].

Насправді ще страшніші часи прийшли після терору: голод у Криму (з осені 1921-го до весни 1923-го), зумовлений продподатком. Його жертвами стали майже 100 тисяч жителів. Якщо терор знищив інтелігенцію, то голод пройшовся по селянству — здебільшого це були кримські татари: їх, за підрахунками, загинуло близько 76 тисяч. Мотив Страшного суду в європейському малярстві, Гойя чи В. Верещагін із його антивоєнними полотнами та навіть сарказм Дж. Свіфта, котрий в одному з памфлетів пропонував «порятувати» ірландських бідняків від голоду шляхом поїдання дітей (1729) — усе блякне перед реальністю, яку забезпечили народу більшовики: «...кожного тижня ми робимо такий прогрес в області жахить, що жодна найжорстокіша фантазія не може наздогнати» [3, с. 475]. У волошинських листах до В. Вересаєва від 12–18 березня, 23 та 30 квітня 1922 р. — їх фрагменти Вересаєв опублікував у статті «В Криму» («Московский понедельник», № 1 від 12 червня 1922 р.) — задокументовано страшні картини мору, факти канібалізму, розстрі-

лів за злочини убивств, зумовлених голодом [3, с. 433, 468, 475–476]. Терор і голод зумовили макабричні масштаби Зла. У листах Волошина йдеться про епідемії тифу, холери, про потяги з людьми, котрі гинули від аварій/хвороб, рятуючись від голодної смерті, про розстріли голодних дітей у порту, власне і про причини голодомору («хлеб от земли, а голод от людей» [9, с. 174]): «Продподаток у Криму був узятий повністю, і більшість тайників із хлібом були викриті. Звідси цей голод у селах» [3, с. 435]. Вірш Волошина «Голод» (1923), написаний замість запланованого ним циклу, — документ, пророцтво, реквієм, крик і плач філантропа-очевидця, співмірний зі спогадами свідків Голодомору в Україні.

Де криються витоки цих «ордалій»? Чим зумовлена духовна патологія, котра стоїть за тотальним знищенням людей у цивілізованому ХХ ст.? За Волошином, розгортається **програма циклічних катастроф**, які в країні повторюються, щораз із новою силою. Суть і форми їх, із алюзіями на Достоєвського, подані у вірші «Северовосток» (липень 1920 р.) через традиційні в характеристиці Росії образи вітру, ночі, бісів, льодової пустелі: «...Черный ветер ледяных равнин, / Ветер смут, побоищ и погромов... / ...В этом ветре вся судьба России — / Страшная, безумная судьба. / В этом ветре — гнет веков свинцовых, / Русь Малют, Иванов, Годуновых, / Хищников, oprичников, стрельцов, / Свежевателей живого мяса... / Быль царей и явь большевиков» [9, с. 168–169].

Історія Росії — не зміни, не розвиток, не поступальність, а вічне повторювання одного сюжету: «Нам нет дорог: нас водит на болоте / Огней бесовская игра» [9, с. 131]. Тут Волошин повністю погоджується з Бердяєвим, котрий у статті «Чи була в Росії революція?», опублікованій 19 листопада 1917 р., писав: «Усе, що відбувається, є лише ілюстрацією до «Бісів» Достоєвського... Все безнадійно, як у кошмарі, все повторюється й повертається, біси крутяться, і неможливо вирватися з цього бісівського кола». Бунін, говорячи в «Окаянних днях» про циклічність кривавих періодів, подібним чином відсилається на думку В. Ключевського про «виняткову повторюваність» російської історії. За Волошином, повтори безконечні: «дурь самодержавья» проглядає в комісарах, а тюрми, катування, страти — просто норма існування держави, яка, не задумуючись, усі ці методи правління може, пише він, «швырнуть вперед через столетья / Вопреки законам естества». Передбачення його точне. «Что менялось? Знаки и возглавья? / ...Ныне ль, даве ль? — все одно и то же: / Волчьи морды, машкеры и рожи, / Спертый дух и одичалый мозг, / Сыск и кухня Тайных Канцелярий, / Пьяный гик осатанелых тварей, / Жгучий свист шпицрутенов и розг...» [9, с. 169].

Витоками терору, сталінських репресій (і це поет пише у 1920 р., ще до так званих «плясок смерті» в Криму) є психопатична маячня правителів і садизм чекістських методів, які у всі часи, починаючи від формування Московії, були державною стратегією. Незалежно від епохи, ці методи присутні в країні завжди: «Сотни лет тупых и зверских пыток, / И еще не весь развернут свиток, / И не замкнут список палачей...» [9, с. 169].

Оскільки модератором насильства є бездуховна **постать при владі**, котра маніпулює простолюдинами та вельможними васалами, поет у вірші «Кітеж» (1919) показує її роль протягом усієї російської історії, від початкових стадій розвитку московського царства: «Скупые дети Калиты / Неправдами, насильем, правежами / Ее собирали лоскуты... / Как лютый крестовик-паук, / Москва пряла при Темных и при Грозных / Свой тесный безысходный круг... / Ломая кость, вытягивая жилы, / Московский строился престол» [9, с. 131]. Волошин коментує політику «збирання земель», вказує методи, якими московіти завойовували нові території: «С топором, да с косой, да с оралом / Уходили на север — к Уралам, / Убегали на Волгу, на Дон. / Их разлет был широк и несвязен, / Жгли, рубили, взымали ясак. / Правил парус на Персию Разин, / И Сибирь покорял Ермак» [9, с. 134]. Та й пізніша «...історія Петербурзького періоду полягала в принесенні духовного розвитку народу в жертву несамовитому [чудовищному] територіальному розширенню» [8].

У сукупному портреті російських правителів поет говорить про їхню зовнішність, зазвичай «неказистую», їхнє тюркське/німецьке походження, закланність, перераховує діяння. Причому вважає, що не Золота Орда наклала іго на московське царство, а «московские Иоанны / на татарские веси и страны / наложили тяжелую пядь / И пятой наступили на степи...» [9, с. 134]. Вірші «Писання про царів московських» та «Дметріус-імператор» (обидва — 1919) деталізують стиль правління царів. Ідеться і про їхні криваві методи здобуття влади, і про абсолютний цезаризм, коли один подих царя паралізує країну («Москва дыхнула дыхом злобным»), і про блягузливність та патологічну жорстокість. Плюгавий Іван Грозний «жестокосерд, / В пролиты крови неумолим... / И множество народа / Немилостивой смертью погубил»; для Бориса Годунова головним є «ко властолюбию несытое желанье»; не меншу огиду викликає «раздерганный и полоумный Павел». Водночас, із сарказмом говорить поет, «всех добрей был Николай Второй», адже «закон самодержавия таков: / Чем царь добрей, тем больше льется кровь».

Жителі Московії мали бути не лише у стані постійної бойової готовності, агресії, а й знекровлені злиднями. Щоправда, такий народ

легко ставав на шлях стихійного бандитизму. У вірші «Стенькін суд» (1917) Разін погрожує владомощам: «За мною не токмо что драная / Гольтьба, а — казной расшибусь — / Вся великая, темная, пьяная, / Окаянная двинется Русь. / Мы устроим в стране благолепье вам...» [9, с. 130]. Криваві методи здобуття влади, маніпуляції над підданими методом штучно поширюваного голоду: «Проклинай царство Годунова, / В городе без хлеба и без крова / Мерзли у набитых закровов» [9, с. 126–127] — усе це культ насильства, що тривав століттями та формував певний психотип. Із людини вичавлювалися гідність, моральні імперативи — відтак вона стає «звіром, найлютішим із звірів».

Корені червоного терору — і у **воснізації держави**, котру розбудовував «антихрист Петр», як називає Волошин реформатора. Власне — у формуванні імперії на військовий лад: вона стала «немецкой, чинной, мерзкой. / Штыков сияньем озарен / В смеси кровей Голштинской с Вюртембергской / Отстраивался русский трон» [9, с. 131–132]. Жорстокі методи правління, мілітаризація («...Дикий сон военных поселений, / Фаланстер, парадов и равнений, / Павлов, Аракчеевых, Петров, / Жутких Гатчин, страшных Петербургов, / Замыслы неистовых хирургов / И размах заплочных мастеров» [9, с. 169]) призвели до того, що процеси в Росії на початку ХХ ст. набрали трагічних обертів — відтак, писав М. Бердяєв, більшовики тільки продовжили самодержавне рабство, започатковане політикою Петра. Волошин, констатує: «Великий Петр был первый большевик... / Он, как и мы, не знал иных путей, / Опрочь указа, казни и застенка, / К осуществленью правды на земле» [9, с. 195], вважав антигуманний стиль правління здавна вкоріненим у країні. Перманентність періодів насильства на території імперії зумовлена мілітарною психологією правителів і населення, готовністю до вбивства, здатністю раптово нищити усталене буття: «В России революция была / Исконнейшим из прав самодержавья, / Как ныне в свой черед утверждено / Самодержавье правом революций» [9, с. 198–199].

Роль народу, психологія представників мас. Духовна криза у формах девальвації особистості у державі-казармі, у неосвіченості, цькуванні достойних та поклонінні негідним, а також безвідповідальності й анархії, які ще називають широтою душі («У нас в душе некошеные степи»), особливо виразна в пасивній свідомості та психології раба («Вчерашний раб, усталый от свободы, / Возропщет, требуя цепей»). Усе це здатне тільки множити катастрофи. Суттєві елементи психотипу, що склався протягом кількох століть, поет артикулює у віршах із циклу «Личини» (курсивом подано заголовки).

Більшовик — «зверем зверь», що був звичайним вантажником у порту; татуйований *матрос*, переповнений агресією («Взгляд мутный, злой, как у дворян... / Устроить был всегда не прочь / Варфоломеевскую ночь. / Грабил дома, искал наживы, / Награбленное грабил, пил»), який планує: «Возьмем Париж... весь мир... а после / Передадимся Колчаку» [9, с. 160]; грабіжник *червоноармієць*, доля якого — «умереть под канавой / Расстрелянным за грабеж» [9, с. 159], — це характерні типи російської історії. Квінтесенцією перелицювання людини в личину, своєрідним результатом селекції культом насильства є конформіст, пристосованець-*спекулянт*, здатний до блискавичної мімікрії. Він умить перекидається «торговцем, попом и офицером, / То русским, то германцем, то евреем», оскільки за всіх режимів має одну мету — стати «неистребимым, / Всеpronикающим, всеядным, вездесущим». Єдине, на що він здатен, це «жонглировать то совестью, то ситцем, / То спичками, то родиной, то мылом... / В два года распродать империю, / Замызгать, заплевать, загадить, опозорить, / Кишет, как червь, в ее разверстом теле, / И распозтись, оставив в поле кости / Сухие, мертвые, ошмыганные ветром» [9, с. 163–164]. Візуальна символіка таких мікроконцептів вичерпна. Самодостатнім символом є й колективний портрет народу, що перебуває в летаргічному сні (вірш «На вокзалі», 1919), де змальовані представники різних класів країни, призначеної на самотуртури.

Інтелігенцію Волошин вважав абсолютно недієздатною. Збірний образ інтелігента — «Гомункула, возвращенного Петром / Из плесени в реторте Петербурга» — він візуалізує в поемі «Росія»: «Его мы помним слабым и гонимым, / В измятой шляпе, в сношенном пальто, / Сутулым, бледным, с рваною бородкой, / Страдающей улыбкой и в пенсне, / Прекраснодушным, честным, мягкотелым... / Он был с рожденья отдан под надзор, / Посажен в крепость, заперт в Шлиссельбурге, / Судим, ссылаем, вешан и казним... / Но — пасынок, изгой самодержавья — / И кровь кровей, и кость его костей — / Он вместе с ним в циклоне революций / Размыкан был, растоптан и сожжен. / Судьбы его печальней нет в России» [9, с. 196]. Інтерполюючи на кожне індивідуальне життя існування країни, котра постійно провокує мікроапокаліпсиси та породжує хаос («В анархии всё творчество России»), в якій «вся жизнь ощерилась годами / Расстрелов, голода, усобиц и вражды» [10, с. 167], Волошин діагностує низку комплексів у тих, хто мав би представляти культурний авангард країни. За відсутності поступальної еволюційності, інституту спадкоємства, нерівними скачками (поет їх іронічно називає «исконными народными путями») форму-

ється інтелігентське усвідомлення власної ущербності: «В России нет сыновнего преемства / И нет ответственности за отцов. / Мы нерадивы, мы нечистоплотны, / Невежественны и ущемлены. / На дне души мы презираем Запад, / Но мы оттуда в поисках богов / Выкрадываем Гегелей и Марксов... / ...в нас нет / Достоинства простого гражданина» [9, с. 199]. Хистка, а по суті, дезінтегративна позиція Бакуніних, за Волошиним, покайний дар Толстих і Достоевських сприяли розгортанню трагедій 1917–1920-х рр.

Саме «выверты мышления», творення «культуры взрыва», сервільність до влади взамін генерування логічної картини світу — те, що продукують російські передові уми, приймаючи або виправдовуючи абсурдність шляху імперії, чи не найбільше дратує Волошина. Він як ніхто бачить, що під поверхневим, начебто цивілізованим, шаром у Росії постійно вирує прагнення до розширення без кордонів, ненаситна воля до знищення всіх форм цивілізованого життя, які сприймаються нею як перешкоди. Відтак його історіософський аналіз зводиться до центральної думки: «...не Запад, а Россия / Зажжет собою мировой пожар» [9, с. 197]. Подібно А. де Кюстін передбачив, що не пройде і 50 років, як «під'яремний народ», котрий «вартує свого ярма», стане загрозою для інших народів: «...або цивілізований світ знову підпаде під іго варварів, або в Росії спалахне революція набагато страшніша, ніж та, наслідки якої Західна Європа відчуває досі» [13, с. 451].

У статті «Росія розіп'ята» (1920) Волошин констатує: «На наших очах здійснюється великий історичний абсурд... Союзники чинять розумно, коли остерігаються втручатися у внутрішні справи Росії й не хочуть брати активної участі в нашій громадянській війні. Англійці тисячу разів мають рацію, коли, боячись торкнутися нас, протягують нам їжу й припаси з палі, як прокаженим» [9, с. 322]. Криваве «перекроювання історії» в російському варіанті викликає відразу в цивілізованого світу. Для Європи протипоказані щільні контакти з Москвою, тому, запозичивши стилістику в Маяковського, поет застерігає: «Кто там? Французы? Не суйся, товарищ, / В русскую водоверт! / Не прикасайся до наших пожарищ! / Прикосновение — смерть» [9, с. 140]. Силами власних істориків, політологів, мандрівників Захід був добре поінформованим щодо Росії. Поза дипломатичним сленгом, по суті, напряму Волошин озвучив тодішню позицію європейської спільноти. Його суб'єктивне бачення причинно-наслідкового зв'язку в катастрофі, яка спіткала Росію, власне, й Україну на початку ХХ ст., його розгорнута аргументація — літописця-учасника кривавих подій, філософа, гуманіста, який у складні роки червоного терору врятував десятки чи й сотні життів, — гадаю, заслуговує уваги.

- 1 Бунин И. Волошин [Текст] / И. Бунин // Бунин И. Собр. соч. – В 6 т. – Москва : Худ. литература, 1988. – Т. 6. – С. 279–287.
- 2 Волошин М. Автобиография [Текст] / М. Волошин // Воспоминания о Максимилиане Волошине. – Москва : Советский писатель, 1990. – С. 36–39.
- 3 Волошин М. А. Собр. соч. [Текст] / М. Волошин ; сост. А. В. Лавров. – Т. 12. Письма 1918–1924. – Москва : Эллис Лак, 2013. – 992 с.
- 4 Волошин М. Демократизация искусства [Текст] / М. Волошин ; публикация В. П. Купченко // Кодры. – 1989. – № 12. – С. 142–145.
- 5 Волошин М. История моей души [Текст] / М. Волошин. – Москва : Аграф, 2000. – 480 с.
- 6 Волошин М. Лики творчества [Текст] / М. Волошин. – Ленинград : Наука, 1988. – 848 с.
- 7 Волошин М. О самом себе [Текст] / М. Волошин // Воспоминания о Максимилиане Волошине. – Москва : Советский писатель, 1990. – С. 40–46.
- 8 Волошин М. Письма к А. М. Петровой (1911–1921 гг.); публ., подг. текста и примечания В. П. Купченко [Электронный ресурс] / М. Волошин // Максимилиан Волошин. Из литературного наследия. – Санкт-Петербург : Алетейя, 1999. – Режим доступа : http://az.lib.ru/w/woloshin_m_a/text_1921_pisma_k_petrovoy.shtm. – Название с экрана.
- 9 Волошин М. Стихотворения. Статьи. Воспоминания современников [Текст] / М. Волошин. – Москва : Правда, 1991. – 480 с.
- 10 Воспоминания о Максимилиане Волошине. – Москва : Советский писатель, 1990. – 720 с.
- 11 Генералюк Л. Пасинок Росії. Максиміліан Волошин у силовому полі катастроф початку ХХ ст. [Текст] / Л. Генералюк // Слово і Час. – 2017. – № 5. – Ч. 1 – С. 4–17.
- 12 Куприянов И. Судьба поэта (Личность и поэзия Максимилиана Волошина) [Текст] / И. Куприянов. – Киев : Наук. думка, 1978. – 230 с.
- 13 Кюстин А. де. Россия в 1839 году [Текст] / Астольф де Кюстин // Россия первой половины XIX в. глазами иностранцев. – Ленинград : Лениздат, 1991. – С. 421–660.

REFERENCES

1. Bunyn, Y. (1988). *Voloshyn* [Voloshin]. In *Bunyn, Y. Sbranie sochineniy* [Bunin, Y. Collected Works]. (Vol. 3, pp. 279–287). Moscow: Khud. Lyteratura. [in Russian].

2. Voloshyn, M. (1990). *Avtobyohrafiya* [Autobiography]. In *Vospomynanyya o Maksymylyane Voloshyne* [Memories of Maximilian Voloshin]. (Pp. 36–39). Moscow: Sovetskyu pysatel. [in Russian].
3. Voloshyn, M. A. (2013). *Sobranie sochineniy* [Collected Works]. (Vol. 12. Letters 1918–1924). Moscow: Эллис Лак. [in Russian].
4. Voloshyn, M. (1989). *Demokratyzatsyya yskusstva* [Democratization of art]. *Kodri* [Codri], 12, 142–145. [in Russian].
5. Voloshyn, M. (2000). *Ystoryya moey dushy* [The history of my soul]. Moscow: Ahraf. [in Russian].
6. Voloshyn, M. (1988). *Lyky tvorchestva* [Faces of creativity]. Leningrad: Nauka. [in Russian].
7. Voloshyn, M. (1990). *O samom sebe* [About myself]. In *Vospomynanyya o Maksymylyane Voloshyne* [Memories of Maximilian Voloshin]. (Pp. 40–46). Moscow : Sovetskyu pysatel. [in Russian].
8. Voloshyn, M. (1999). *Pys'ma k A. M. Petrovoy* (1911–1921 rr.) [Letters to A. M. Petrova (1911–1921 rr.)]. available at : http://az.lib.ru/w/woloshin_m_a/text_1921_pisma_k_petrovoy.shtm l. (accessed 7 January 2017).
9. Voloshyn, M. (1991). *Stykhotvorenyya. Stat'y. Vospomynanyya sovremennykov* [Poems. Articles. Memoirs of contemporaries]. Moscow : Pravda. [in Russian].
10. *Vospomynanyya o Maksymylyane Voloshyne* [Memories of Maximilian Voloshin]. (1990). Moscow : Sovetskyu pysatel. [in Russian].
11. Heneralyuk, L. (2017). *Pasynok Rosiyi. Maksymilian Voloshyn u sylovomu poli katastrof pochatku XX st.* [Stepchildren of Russia Maximilian Voloshin in the field of catastrophes of the early twentieth century.]. *Slovo i Chas* [The word and the Time], 5 (1), 4–17. [in Ukrainian].
12. Kupryyanov, Y. (1978). *Sud'ba poeta (Lychnost' y poeziya Maksymylyana Voloshyne)* [The fate of the poet (Personality and poetry of Maximilian Voloshin)]. Kiev : Nauk. dumka. [in Russian].
13. Kyustyn, A. de. *Rossyya v 1839 roku* [Russia in 1839]. In *Rossyya pervoy polovyny XX v. hlazamy ynostrantsev* [Russia in the first half of the nineteenth century. eyes of foreigners]. (Pp. 421–660). Leningrad : Lenyzdat, 1991. [in Russian].

Стаття надійшла 27.09.2017 р.

Витоки трагедій 1917–1922 років: погляд Максиміліана Волошина.

Генералюк Л. С., доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2017. – Вип. 15. – С. 58–73.

У статті запропонована інтерпретація М. Волошиним, українцем за походженням, трагічних подій початку ХХ ст. Його рецепція витоків російської революції, червоного терору та штучно розв'язаного голоду базується на ґрунтовних знаннях з історії Європи й Росії. Він виводить формулу катастроф 1917–1922 рр., у яку включає масштабну духовну кризу свідомості мас, стиль правління вождів, одержимих агресією, а також сформовану протягом декількох століть геополітичну модель поведінки Росії як держави.

Ключові слова: війна, революція, самодержавство, воєнізація держави, червоний терор, програма циклічних катастроф, історіософія Волошина.

Sources of tragedies of 1917–1922: Maximilian Voloshin's sight.

Lesia Generaliuk, Doctor of Philological Sciences, Senior Research Fellow of Taras Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine (Kyiv).

Ukrainian Biographistics = Biographistica Ukrainica. – Kyiv, 2017. – Vol. 15. – P. 58–73.

In article interpretation a sight by M. Voloshin, the Ukrainian origin, tragically events of the beginning of the XXth century is offered. His perception sources of Russian Revolution of 1917, red terror and hunger it is based on all-round knowledge of history of Europe and Russia. It deduces the formula of accidents 1917–1922. This formula includes extensive spiritual crisis of weights, style of board of leaders afflicted with aggression, and also the geopolitical model of behaviors of Russia as a states generated throughout several centuries.

Keywords: war, revolution, autocracy, state militarization, red terror, the program of cyclic accidents, Voloshyn's historical philosophy.

Źródła tragedii lat 1917–1922: pogląd Maksimiliana Wołoszyna.

Generaluk Ł. S., doktor nauk filologicznych, starszy pracownik naukowy Instytutu Literatury im. T. H. Szewczenki NAN Ukrainy (Kijów).

Biografika ukraińska = Biographistica ukrainica. – Kijów, 2017. – Wyd. 15. – S. 58–73.

Artykuł przedstawia interpretację tragicznych zdarzeń początku XX wieku według M. Wołoszyna, Ukraińca z pochodzenia. Jego odbiór początków rosyjskiej rewolucji, czerwonego terroru i sztucznie

rozwiązanego głodu opiera się na solidnej wiedzy o historii Europy i Rosji. On dedukuje formułę dla katastrof w latach 1917–1922, który obejmuje wielki duchowy kryzys masowej świadomości, styl przywództwa przywódców, obsesję na punkcie agresji i tworzył przez kilka stuleci geopolityczny model zachowania Rosji jako państwa.

Słowa kluczowe: wojna, rewolucja, samodzierżawie, militaryzacja państwa, czerwony terror, program katastrof cyklicznych, historiozofia Wołoszyna.

Истоки трагедий 1917–1922 годов: взгляд Максимилиана Волошина.

Генералюк Л. С., доктор филологических наук, старший научный сотрудник Института литературы имени Т. Г. Шевченко НАН Украины (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2017. – Вып. 15. – С. 58–73.

В статье предложена интерпретация М. Волошиным, украинцем по происхождению, трагических событий начала XX в. Его рецепция истоков российской революции, красного террора и голода основана на всестороннем знании истории Европы и России. Он выводит формулу катастроф 1917–1922 гг. Эта формула включает обширный духовный кризис масс, стиль правления одержимых агрессией вождей, а также сформировавшуюся на протяжении нескольких столетий геополитическую модель поведения России как государства.

Ключевые слова: война, революция, самодержавие, военизация государства, красный террор, программа циклических катастроф, историософия Волошина.